

В статье доказано, что все показатели полученные с помощью теппинг-теста, характеризуют индивидуальные особенности организации, построения и управления циклическими движениями, действиями, деятельностью интегративно действующей циклической, двукольцевой, матричной, многоуровневой системы.

Ключевые слова: теппинг-тест, лабильность, циклическая, двукольцевая, матричная, многоуровневая система организации, построения и управления двигательной деятельностью.

It is well-proven in the article, that all indexes a receipt by a tepping-test is characterized by the individual features of organization, construction and management cyclic motions, by actions, by activity by the integrative operating cyclic, bi-circular, matrix, multilevel system.

Keywords: tepping-test, labiality, cyclic, bi-circular, matrix, multilevel, integrative functional system for organization, construction and control of activity.

Мар'яненко Л.В.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ САМОДЕТЕРМІНАЦІЇ СТУДЕНТАМИ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті подається характеристика здійсненого емпіричного дослідження самодетермінації студентів пізнавальної діяльності. На основі психологічного аналізу одержаних даних виявляються умови сприятливого розвитку самодетермінації пізнавальної діяльності за умови, коли особистість вже здійснила професійне самовизначення.

Ключові слова: самодетермінація, пізнавальна діяльність, зовнішні і внутрішні умови розвитку самодетермінації, шкали діагностичної методики.

Згідно за поглядів Р. Райана і Е. Десі, за сприятливих обставин у дитини вже у 7-12 років може сформуватися почуття компетентності, яке супроводжують такі регулятивні механізми як ідентифікація й імітація з вищими цінностями. Базова каузальна орієнтація у дитини може бути сформована вже до 12 років. Цей вид каузальної орієнтації (внутрішній, зовнішній, безособовий) починає справляти істотний вплив на поведінку і пізнавальну (творчу) діяльність учня, зокрема, на характер його поведінки у взаєминах з іншими людьми, а також на процес організації учбової (пізнавальної, творчої) діяльності. На наш погляд, вид каузальної орієнтації впливає і на вибір свободи – позитивної чи негативної - водночас - своєї, чи чужої. «Чужа свобода» - це коли дитина добровільно приймає нав'язані середовищем вчинки, хоча могла б їх і відхилити. Саме від цього залежить великою мірою те, чи розкриється внутрішній потенціал учня, чи залишиться заблокованим. Р. Райан і Е. Десі виокремлюють внутрішню (самодетерміновану), зовнішню (контрольовану ззовні) і безособову (ві-

дчужену) каузальні орієнтації. Тільки внутрішня каузальна орієнтація і компетентність сприяють розвитку самодетермінації. Проблема полягає в тому, за яких психологічних умов досягається виховання самодетермінації у дитини?

Вихідні передумови. В.І. Чирков (1993) визначає самодетермінацію як здатність людей до певного ступеню самим визначати власну поведінку, керуючись при цьому своїми думками і почуттями. Концепція Р. Райана і Е. Десі полягає в тому, що самодетермінація як здатність до прояву свободи і власної автономії може проявлятися переважно за умови досягнення особистістю компетентності й розвитку в неї внутрішньої каузальної (причинної) орієнтації. Два інші види причинної орієнтації, що описують автори – зовнішня і безособова – блокують самодетермінацію, оскільки при їх наявності особистість орієнтована не на свій власний вибір, а вимушена здійснити вибір, нав'язаний їй ззовні, або вимушена зовсім не здійснити ніякого вибору. В теоретичних розробках сучасних російських психологів [3] зосереджено увагу на самодетермінації як на вищому (духовному) рівні саморегуляції, оскільки духовність як вища глибинна ціннісна орієнтація людини - це є вияв її свободи. Недостатньо вивченими залишається проблема визначення добра і зла в структурі самодетермінації і проблема діагностики самодетермінації пізнавальної діяльності.

Мета дослідження – визначити внутрішні й зовнішні впливи на само детермінацію студентами власної пізнавальної діяльності для подальшого врахування при побудові формувального експерименту і з'ясувати додаткові шкали діагностичної методики.

Гіпотеза дослідження. На нашу думку необхідно розглянути умови, за яких дитина не може здійснити самодетермінацію. Внутрішні умови – бездуховність, негативний моральний потенціал в структурі особистості, низький рівень розвитку пізнавальних здібностей, не сформованість пізнавальної діяльності. Зовнішні умови – негативний вплив середовища, зокрема, сім'ї.

Методика і результати дослідження

Розроблена нами методика «Самодетермінація пізнавальної діяльності» представлена у вигляді анкети, спрямованої на самооцінювання учнем власного усвідомлення ступеня екзистенційних регуляцій з боку світогляду і світоглядних цінностей на свою пізнавальну діяльність, пізнання світу взагалі, спілкування (здебільшого пізнавальне) і поведінкових стратегій у пізнавальній діяльності. Методика була підпорядкована здійсненню попереднього (пілотажного) дослідження впливу на самодетермінацію пізнавальної діяльності учня (студента) інших факторів - зовнішніх і внутрішніх. Варіант анкети, що був апробований, містить шкалу «Вплив світоглядних цінностей на пізнавальну діяльність», що, як засвідчує теоретичний аналіз, є головним аспектом наявності й прояву самодетермінації пізнавальної діяльності як екзистенційної саморегуляції (Калітєєвська О.Р., 2007). Дослідження проводилося спільно з О.Г. Угрин. У дослідженні взяли участь 174 студенти-першокурсники Львівського університету внутрішніх справ.

Експериментальний майданчик дослідження

Методика «САМОАЛ» (вимір самоактуалізації). Показники, що були задіяні в кореляційній матриці: загальний показник самоактуалізації, орієнтація в часі, цінності самоактуалізації, потреба в пізнанні, погляд на природу людини, креативність, автономність, спонтанність, саморозуміння, аутосимпатія, контактність, гнучкість у спілкуванні.

Методика О. Угрин «Анкета сімейної ідентифікації». Показником методики є рівень сімейної ідентифікації.

Тест «Шкала сімейного оточення», або ШСО (R.H. Moos.), за С.Ю. Купріановим.

Показники методики, що були введені до кореляційної матриці:

А. Показники стосунків між членами сім'ї:

1. Згуртованість – ступінь, коли члени сім'ї піклуються один про одного, допомагають один одному, мають відчуття належності до сім'ї.

2. Експресивність – ступінь, за яким цій сім'ї дозволяється відкрито діяти і виражати свої почуття.

3. Конфлікт – ступінь, коли в цій сім'ї має місце відкритий прояв гніву, агресії, конфліктних взаємин.

Б. Показники особистісного зростання:

1. Незалежність – ступінь, за якої члени сім'ї заохочуються до самоствердження, незалежності в обмірковуванні проблем й ухваленні рішень.

2. Орієнтація на досягнення – ступінь, коли різним видам діяльності (навчанню, роботі) надається характер досягнення і змагання.

3. Інтелектуально-культурна орієнтація – ступінь активності членів сім'ї в соціальній, інтелектуальній, культурній, політичній сферах діяльності.

4. Орієнтація на активний відпочинок – ступінь, коли сім'я бере участь у різних видах активного відпочинку і спорту.

5. Морально-етичні аспекти - ступінь сімейної поваги до морально-етичних цінностей.

В. Показники управління сімейною системою

1. Організація – ступінь важливості для сім'ї порядку і організованості в плані структуризації сімейної активності, фінансового планування, чіткості й визначеності сімейних правил та обов'язків.

2. Контроль – ступінь ієрархічності сімейної організації, ригідності сімейних правил і процедур, контролю членами сім'ї один одного [2].

Опитувальник Є. Шаффера «Ставлення батьків до своїх дітей і ставлення дітей до батьків», створений Е. Шаффером у 1965 році [8].

Показники методики, що увійшли до кореляційної матриці: позитивний інтерес; директивність; ворожість, автономність, непослідовність.

Методика «Діагностика рівня парціальної готовності до професійного саморозвитку» або «Карта самооцінки готовності до самоосвітньої діяльності» [9; 10].

Показники методики:

- Мотиваційний компонент парціальної готовності до саморозвитку;
- Когнітивний компонент парціальної готовності до саморозвитку;

- Морально-вольовий компонент парціальної готовності до саморозвитку;
- Гностичний компонент парціальної готовності до саморозвитку;
- Комунікативний компонент парціальної готовності до саморозвитку;
- Здатність до самоуправління.

Опитувальник «Аспекти ідентичності» Доллінгера (АІО)

Показники методики:

- Персональна ідентифікаційна орієнтація;
- Релігійна ідентифікаційна орієнтація;
- Соціальна ідентифікаційна орієнтація;
- Колективна ідентифікаційна орієнтація.

Психологічний опис даних кореляційного аналізу

Як показало дослідження, показник самодетермінації пізнавальної діяльності студента, одержаний за розробленою нами анкетною, найбільшою мірою залежить від такого феномена, як сімейна ідентифікація. В нашому експериментальному дослідженні сімейна ідентифікація визначалася за допомогою відповідної методики, розробленої О. Угрин. Саме на ідентифікацію як на позитивний регуляційний механізм на шляху до розвитку самодетермінації вказують у своїй концепції Р. Райан і Е. Десі [1; 3].

Високий рівень сімейної ідентифікації характеризується такими особливостями: врахування порад батьків; переконання, що успіхи пізнавально-професійної діяльності залежать від підтримки батьків; залежність вибору від порад батьків; досліджуваний відчуває підтримку сім'ї у своїх починаннях, прагненнях, проблемах, виборах. В сім'ї переважає демократичний стиль спілкування. Атмосфера в сім'ї сприятлива для особистісного зростання і розвитку інтересів. Склалася довірливі, дружні стосунки з батьками. Високий рівень сімейної ідентифікації передбачає поєднання власних цінностей із сімейними, повний їхній збіг. Чим вищий рівень сімейної ідентифікації, тим вищий рівень і самодетермінації професійно-пізнавальної діяльності, тобто тим сильніше найвищі екзистенційні цінності впливають на регуляцію пізнавальних діяльнісних стратегій і здійснення виборів. Суб'єкт відчуває вплив світоглядних цінностей на спілкування, поведінку і пізнання - зокрема, на вибір, опрацювання і використання пізнавальної інформації, на вирішення пізнавальних проблем. Учень (студент) усвідомлює, що світоглядні переконання справляють регулювальний вплив на його пізнавальну діяльність і переживаються ним як аксіологічні цінності. Позитивний коефіцієнт кореляції при $r=0,01$.

Наразі перейдемо до психологічного аналізу взаємозв'язку між самодетермінацією пізнавальної діяльності студентів-першокурсників і показником «управління сімейною системою». Високий показник «Організація управління сімейною системою» свідчить про дружні стосунки між членами сім'ї, про її згуртованість, про почуття обов'язку членів сім'ї один перед одним, що підтверджує моральність, любов і взаємну прихильність членів сім'ї. Тому і спостерігається кореляційний зв'язок між самодетермінацією пізнавальної діяльності учнем і високим показником організації управління в сім'ї, де він живе, тобто,

ця сім'я згуртована, дружна, в ній існує взаємна підтримка. Позитивний коефіцієнт кореляції при $r=0,01$.

Перейдемо до психологічного аналізу взаємозв'язку між само детермінацією пізнавальної діяльності учнів-старшокласників (студентів-першокурсників) і показником позитивного інтересу до учня (студента) з боку батька (з оцінки батька студентом, учнем). Опитувальник «Ставлення батьків до своїх дітей і ставлення дітей до батьків» (Е. Шаффер). Ця методика базується на теоретичному положенні про те, що виховну дію батьків (як це описують їхні діти) можна охарактеризувати за допомогою трьох факторних змінних: «сімейне приймання – сімейне відкидання», «психологічний контроль – психологічна автономія», «прихований контроль – відкритий контроль». Р. Райан і Е.Десі наголошують на важливість для розвитку самодетермінації саме таких стосунків з боку дорослих, як прийняття дітей батьками (якого б вони не були віку) і про надання їм можливості для самовираження. Тут важливий не контроль, а прийняття дітей батьками, їх розуміння і позитивне ставлення. Саме за таких умов розвивається самодетермінація як можливість і вміння дитини самостійно здійснювати правильний вибір у поведінці і діяльності, що відчувається як прояв власної позитивної свободи. Ці автори зазначають, що занадто посилений контроль гальмує становлення і прояв самодетермінації.

Слід зазначити, що в методиці є твердження, коли у стосунках з боку батька підтримується право і бажання дитини на власну свободу.

Надаємо твердження шкали позитивного інтересу з боку батька до дитини (за оцінкою дитини): отже, мій батько: 1. Дуже часто посміхається до мене; 2. Коли у мене поганий настрій, радить мені заспокоїтися; 3. Дуже любить робити щось разом зі мною; 4. Коли мені сумно, намагається розвеселити і підтримати мене; 5. Завжди з розумінням вислуховує мої погляди і думки; 6. Часто за щось хвалить мене; 7. Прагне відкрито довести, що любить мене; 8. Вважає, що я маю право на власну думку з кожного питання; 9. Завжди знаходить час для мене, коли це необхідно; 10. Завжди відверто відповідає на будь-яке моє запитання.

Виділені жирним шрифтом твердження змістовно доводять, як розвивається самодетермінація через взаємини дитини з батьком. У стосунках заохочується прояв до позитивної самодетермінації, як забезпечення позитивної свободи. Схильність до прояву позитивної свободи і конструктивна самодетермінація цієї свободи мають і можуть розвиватися у сім'ї на психологічному тлі любові й поваги батьків до своєї дитини. Екзистенційний прояв свободи студента в пізнавальній діяльності, тобто екзистенційна саморегуляція цієї діяльності, забезпечується завдяки вихованню в сім'ї найвищих ціннісних (світоглядних) орієнтацій і сприяє втіленню цих орієнтацій у взаємостосунках батьків і дітей (прагнення допомогти, підтримати, виявити любов, захистити, поважати думки один одного). Позитивний коефіцієнт кореляції, при $r=0,01$.

Наразі переходимо до психологічного аналізу взаємозв'язку між самодетермінацією пізнавальної діяльності студентів і показником високої мотивації до парціального саморозвитку в обраній професійно-пізнавальній діяльності. Самооцінка готовності до самоосвітньої пізнавальної діяльності включає в себе такі ком-

поненти: мотиваційний, когнітивний, морально-вольовий, гностичний, організаційний, здатність до самоуправління у професійній самоосвітній діяльності. До мотиваційного компонента професійної самоосвітньої діяльності увійшли такі критерії: 1) усвідомлення особистої та громадянської важливості неперервного професійного пізнання; 2) наявність стійких професійних і пізнавальних інтересів; 3) почуття обов'язку і відповідальності; 4) допитливість; 5) прагнення отримати високу оцінку за самоосвітню (пізнавально-професійну) діяльність; 6) потреба в професійній самоосвіті. 7) потреба в самопізнанні; 8) впевненість у власних силах; 9) рангове місце пізнавальної потреби у професійній самоосвіті (за 9-бальною шкалою). Отже, мотиваційний компонент парціальної готовності старшокласника (студента) до професійної самоосвіти втілюється в його прагненні підвищувати свій фаховий рівень, допитливість, пізнавальний професійний інтерес, і, що важливо з точки зору зв'язку із самодетермінацією – впевненість у собі, самопізнання, обов'язковість і відповідальність. Взаємозв'язок між самодетермінацією пізнавальної діяльності студентів і показником високої мотивації до парціального саморозвитку в обраній професійній діяльності – позитивний, $p=0,01$.

Таким чином можна стверджувати на основі емпірично доведених фактів, що **самодетермінація має мотиваційну природу і пов'язана з особистісним саморозвитком, з розкриттям особистісного потенціалу учня (студента).**

Наступний психологічний аналіз - аналіз взаємозв'язку між само детермінацією пізнавальної діяльності старшокласників (студентів) і показником високого рівня розвитку цінностей самоактуалізації особистості - знов доводить розвиткову природу самодетермінації. В методиці «САМОАЛ» дається загальна характеристика шкали «Цінності самоактуалізації». Високий бал за цією шкалою свідчить про те, що людина поділяє цінності самоактуалізованої особистості, до яких відносяться такі: істина, добро, краса, цілісність, відсутність особистісної роздвоєності, звершення, справедливість, порядок, простота, легкість без зусилля, гра, самодостатність. Перевага цих цінностей у особистості свідчить про її прагнення до цілісного буття і здорових стосунків з людьми, далеке від бажання маніпулювати людьми у своїх інтересах.

Даємо характеристику сформованості цінностей самоактуалізації на підставі здійсненого нами змістового аналізу тверджень шкали «Цінності самоактуалізації» за методикою «САМОАЛ». Повна відданість улюбленій справі; переживання творчості як цінності, що дає задоволення, головні принципи життя розглядаються як найвищі цінності, які людина не може порушувати. Приміром, такі принципи життя, як робити добро і служити істині, здатність до глибоких почуттів. Для набуття людиною цінностей само актуалізації необхідним є наявність таланту або здібностей, досягнення стану щастя, відсутність агресивності, наявність смислу життя, - тобто реалізується цілісність особистості в житті.

Характеристика відсутності цінностей самоактуалізації на підставі здійсненого нами змістового аналізу тверджень шкали «Цінності самоактуалізації» є такою. Відсутність у житті улюбленої справи; нелюбима робота; матеріальні цінності переважають над вищими цінностями буття і є улюбленими для особистості. Безпринципність і самовиправдання, спрямованість на зовнішній ефект,

демонстративність, легковажність почуттів, егоїзм, відсутність творчих здібностей, відсутність пізнавальної потреби, підвищена вимогливість до інших, дріб'язковість, відчуття себе неспроможним і нещасним, наявність агресивності, відсутність мети життя, гордощі, небажання прощати, мстивість.

Сформованість цінностей самоактуалізації має тенденцію до позитивного кореляційного зв'язку з показником самодетермінації пізнавальної діяльності при $p=0,01$.

Отже, емпіричним шляхом підтверджено, що самодетермінація, як вищий екзистенційний рівень саморегуляції, пов'язана зі сформованістю вищих цінностей буття – світоглядних, вона управляє життям особистості через ці цінності і є виявом свободи вибору особистості.

Підсумок. Враховуючи результати емпіричного дослідження, крім апробованої шкали «Вплив світоглядних цінностей на пізнавальну діяльність» до опитувальника слід додати такі шкали: «Причинна орієнтація у пізнавальній діяльності», «Свобода і вибори у пізнавальній діяльності», «Морально-етичний потенціал», «Інтелектуально-креативний потенціал», «Духовний потенціал», «Ставлення батьків до учня», «Мотивація саморозвитку в пізнавальній діяльності», «Цінності самоактуалізації у пізнавальній діяльності».

Перспектива дослідження. Здійснення констатуючого етапу дослідження, стандартизація методики, виділення критеріїв експертної оцінки, розробка рекомендацій стосовно виховання самодетермінації пізнавальної діяльності.

Література

1. Дергачёва О.Е. Автономия и самодетерминация в психологии мотивации: теория Э. Деси и Р. Райана // Современная психология мотивации / Под ред. Д.А. Леонтьева. – М.; Смысл, 2002. – 343 с., С.103-122.
2. Ейдемиллер Е.Г., Добряков И.В., Никольская И.М. Семейный диагноз и семейная психотерапия. – Спб. : 2003. С. 63-68.
3. Леонтьев Д.А. Психология свободы: к постановке проблемы самодетерминации личности // Психологический журнал. 2000, Т.21, №1, С.15-25.
4. Леонтьев Д.А. Предисловие к русскому изданию /Эммонс Р. Психология высших устремлений: мотивация и духовность личности / Пер. с англ.; Под ред. Д.А. Леонтьева. – М.: Смысл, 2004. – С.6-9.
5. Максименко С.Д. Адаптація психодіагностичних методик: шкала досвіду агресивних впливів, шкала професійної автономності та шкала професійної мобільності / С. Д. Максименко, О. М. Кокун, Є.В Тополов // Практична психологія та соціальна робота. – 2011. – №3. – С. 25-31.
6. Мар'яненко Л.В. Самодетермінація як внутрішня психологічна умова активності, пізнання і розвитку особистості // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. - Т. XII, част. 6. – К., 2010. - С. 224-232.
7. Мар'яненко Л.В. Емпіричне вивчення внутрішніх і зовнішніх чинників становлення самодетермінації професійно-пізнавальної діяльності студентів /Ліана Василівна Мар'яненко // II Міжнародна науково-практична конферен-

- ція «Гене́за буття особистості» (19-20 грудня 2011 року). – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2011. – Том II. – С. 268-270.
8. Психодиагностические методы изучения личности: Учебное пособие. Ред. и составитель: Т.А. Ратанова, Н.Ф. Шляхта. – М, 2000.
  9. Сонин В.А. Психодиагностическое познание профессиональной деятельности. – СПб., 2004. – С. 169-178.
  10. Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М.: Изд-во Института Психотерапии. 2000. – 490 с.

В статье детально описывается эмпирическое исследование самодетерминации познавательной деятельности студентами-первокурсниками. Благодаря корреляционному анализу определены условия развития самодетерминации познавательной деятельности. Обозначены дополнительные шкалы опросника и критерии экспертной оценки.

Ключевые слова: самодетерминация, познавательная деятельность, внешние и внутренние условия развития самодетерминации познавательной деятельности, шкалы диагностической методики.

In article details describe the empirical research of self-determination of cognitive activities by first-year students. Thanks to correlation analysis, conditions of development of cognitive activities are defined. Additional scales of a questionnaire and criteria of an expert assessment are designated.

Keywords: self-determination, cognitive activity, external and internal conditions of development of self-determination, scales of a diagnostic method.

Панасенко Н.М.

ОПТИМІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ ТА СПРЯМОВАНОСТІ НА ЕТАПІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗАСОБАМИ МОТИВАЦІЙНОГО ТРЕНІНГУ

У статті розкриваються особливості оптимізації розвитку професійної мотивації та спрямованості на етапі професійної підготовки засобами мотиваційного тренінгу у студентів-медичних психологів. Проаналізовано теоретичні та практичні підходи до розробки тренінгових програм. Визначено ефективність застосування мотиваційного тренінгу щодо розвитку мотиваційного компоненту професійного становлення студентів та профілактики синдрому емоційного вигорання та

Ключові слова: мотив, мотивація, мотиваційний компонент, професійне становлення, синдром емоційного вигорання, тренінгова програма, тренінг.

Постановка проблеми. Результати проведеного дослідження вказують на те, що професійна мотивація та спрямованість студентів-медичних психологів недостатньо розвинені, і як результат, в процесі навчання в них втрачається